

2.1 Göteborgaren i vardagen

Annika Nordström

2.1.1 Utgångspunkter och tillvägagångssätt

Med medel från Stiftelsen lades under 2013 grunden till ett projekt med sikte på stadens 400-årsjubileum, **Vardag i Göteborg – liv, minnen och berättelser**, under ledning av fil.dr **Annika Nordström** och fil.dr **Fredrik Skott**. Detta projekt hade som övergripande mål att utifrån äldre arkivmaterial och genom nyinsamling av minnesberättelser belysa vardagsliv i Göteborg genom nedslag i tiden mellan stadens jubileer. *Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG)* fick av Stiftelsen medel för att genomföra forskningsförberedande insatser när det gällde ett äldre arkivmaterial samt för att påbörja insamlingen av nytt material. De forsknings- och utgivningsförberedande insatserna utfördes av fil.mag. *Carina Ahlqvist* och fil.mag. *Bengt Edqvist*. Förberedelserna bestod av två delar, dels inventering, digitalisering och tillgängliggörande av äldre minnesberättelser, dels insamling av nytt material.

2.1.2 Inventering och digitalisering av äldre samlingar

DAGs äldre arkivmaterial härrör huvudsakligen från Västsvenska folkminnesföreningen, som grundades 1919. Föreningen hade till uppgift att dokumentera och studera folkminnen i Västsverige. Fokus låg inledningsvis på insamlingen, ett arbete som presenterades under Göteborgs stads jubileumsutställning år 1923. Två volymer i serien "Göteborgs Jubileums-publikationer" bygger nästan helt på föreningens material såsom "Västsvensk forntro och folksed" samt "Folksägen och folkdiktning i Västra Sverige". I mångt och mycket sammanfattar titlarna också arkivets inriktning under mellankrigstiden. Det var "allmogens genom muntlig tradition bevarade andliga kultur" som främst stod i fokus. Från de områden som då var landsbygd och låg utanför Göteborg, men som nu är en del av staden, berättas till exempel flera sägner som har med krigshändelser att göra. I en av dessa sägs att när danskarna en gång ville inta Göteborg hade de Bergums kyrka till stall och vattnade sina hästar nere i bykällan. Danskarna stal också Bergums kyrkklocka, men när de skulle gå över ån med den, brast bron och klockan sjönk i vattnet. "Den ligger där än och stället kallas Klockehjulen. De har aldrig kunnat få upp den" (Berättat av man, född i Olofstorp 1860, upptecknat 1938).

En mer omfattande och systematisk insamling av folklig kultur i Göteborg iscensattes först under andra världskriget. Åren 1941–1943 fick några av arkivets upptecknare i uppdrag att söka upp och intervjua äldre göteborgare. Sammanlagt består materialet av nära tvåtusen sidor anteckningar, som nu har digitaliserats. I likhet med mellankrigstidens material från den västsvenska landsbygden rör stadsuppteckningarna till stor del trosföreställningar, seder och olika former av folklig diktning även om uppgifter om exempelvis handel, hantverkare och skillnader mellan olika samhällsklasser inte saknas. Ett par av dessa uppteckningar berättar också om sjukdomar och farsoter som drabbat staden.

Jag minns när koleran rasade här sist. Det dog så många människor. De fick inte lov att ringa själaringsning, för det hade blivit ett evigt ringande. Prästen hann inte

komma till sorgehuset och gå i processionen. Man fick bara i hast tag i en omålad kista och körde liken upp till kyrkogården. Här i Majorna begravde vi på Majkyrkogården, i själva stan hade de en kolerakyrkogård i Annedal. (Berättat av man född 1860, upptecknat 1941)

Inför Göteborgs stads 350-årsjubileum genomfördes ytterligare en omfattande dokumentation av minnesberättelser från staden. Ett upprop på temat "Jubileumsminnen" utlystes i samverkan med Göteborgs-Tidningen. Uppropet var öppet formulerat samtidigt som samhällsförändringar, skillnader mellan då och nu, tydligt stod i centrum. Talande är att uppropet inleddes med frågan: "Hur tedde sig livet i Sverige innan välfärden kom?" Bland tänkbara ämnen att beskriva nämndes enkla, vardagliga sysslor och fritidssysselsättningar, men även förändrade matvanor, cykelreparationer, lekar, radions intåg i hemmet, födelsedagsfiranden eller minnen av utställningen 1923:

Året var 1923. Jag minns såväl den dagen då Far hade skaffat mej ett "kort", som det då hette, till UTSTÄLLNINGEN. Detta underbara lilla kortet kunde man visa upp, precis så som de vuxna gjorde, vid ingången. Man fick då (i allmänhet) en artig honnör av en uniformerad vaktmästare, som i den ljusblåa uniformen var vår tids allra största person. Jag var vid denna berättelses timande 10 år gammal. Det jag nu skall berätta står så levande framför mej, som om åren stått stilla ett tag. Vid nuvarande Götaplatsen var den "Stora" entrén. Bakom denna var Minneshallen belägen. Där kunde man skriva in sitt namn i en stor elegant bok. Denna skulle sedan bevaras till eftervärlden, som ett bevis på att man verkligen besökt utställningen. (Var finnes denna boken nu?) Var så säker att man skrev med omsorg och stor vördnad i densamma! Det som jag bäst av allt kommer ihåg var en slags gång (överbyggd träkonstruktion) mellan, eller rättare sagt, över nuvarande Korsvägen till ungefär platsen där nuvarande Svenska Mässan ligger. I slutet av denna gången, på höger sida, fanns en s.k. monter med reklam för den då ganska nya drycken "Pommac", som man gratis fick avsmaka. Den stora flaskan som alltid "rann" av den goda drycken, var för oss barn, samt för mig i synnerhet, en ständig källa till förundran. Hur i all världen kunde det bara rinna o rinna? Det tog ju aldrig slut i flaskan! Då var det ett bland de största mysterierna för mej! (Berättat av BE-GE, Bertil Gustavson, 1971)

I berättelserna står egna, individuella minnen och erfarenheter i centrum. Flera skriver om sin egen barndom och om livet i stadsdelen de växte upp i. De berättar om sin skolgång och olika fritidsaktiviteter, alltifrån lekar till stadsdelskrig. Yrkeslivet är ett annat återkommande tema. Till exempel skildrar en kvinna sina olika arbeten, "från hembiträde till fröken i mjölkaffären". Återkommande är också stadens torghandel och flera av de inskickade bidragen berättar om täta kontakter mellan staden och den kringliggande landsbygden. Bönderna runt omkring Göteborg var vid denna tid viktiga för stadens livsmedelsförsörjning och att få tillfälle att avsätta sina varor var i sin tur viktig för bönderna. När det var torgdag var det ofta tävlan om att få de bästa platserna:

På Grönsakstorget var det mest eftersökt att stå närmast gatan. Bönderna fick inte köra in på torget förrän klockan var sex, men de fick däremot gå in på torget och markera plats, till exempel med en korg. Då gjorde de så att de till exempel skickade en dräng i förväg att ta upp plats. Vi hade en dräng hemma som hette Alfred, och han var stor och stark. Kvällen innan han skulle gå till torget, lade han sig på loggolvet med litet halm under huvudet, och när klockan var två, så sprang han till stan. Sedan stod han på plats med handen på korgen i flera timmar, tills pappa kom körande med häst och vagnen full av produkter. (Berättat av kvinna född 1880, Backa, Bohuslän, 1968)

Den som var barn på en bondgård på Hisingen i början av 1900-talet fick också hjälpa till med såväl skörd som försäljning.

Fram på sommaren blev så grönsakerna färdiga och de skulle göras iordning för försäljning på torget. Det blev då att plocka ärter och bunta morötter, hela fredagen var det bråttom från tidig morgon till sena kvällen. Mer än en gång ledsnade man väl, men det var bara att ta nya tag och eftersom vi var många barn och kunde prata och skoja under arbetet var det nog mest roligt när man tänker på det efteråt. Och så ibland fick vi följa med till torget en åt gången och det var ju höjden av lycka. Vi steg upp i ottan och åkte efter häst den en mil långa vägen till stan och när vi kom fram fick vi dricka kaffe på kafé. Sedan kände man sej som om man gick på upptäcktsfärd när man vågade sej längre och längre från torgståndet, och kunde hitta vägen ända till Grand Bazar och kanske till och med köpa någon liten sak. Så småningom fick vi ju hjälpa till att sälja litet till fruarna och det var ju roligt. På hemvägen skulle det handlas specerier i en affär på Kvillegatan och där stod hästskjutsar i långa rader, alla bönderna som åkte hem skulle handla och det tog ganska lång stund innan vi kom därifrån. Fisk köptes på Fisktorget i stora korgar så att det blev ett drygt arbete på lördagskvällen när de var komna hem från torget med att rensa fisk och att ta vara på allt som köpts hem för en stor familj för en vecka framåt.

Vi stod först på Grönsakstorget men flyttade sedan till Kungstorget. Hästarna fick där stå spända för vagnen hela dagen så man kan tänka sej vilken odör det blev vid torgståndet fram på eftermiddagen. Senare blev det förbjudet att ha hästen kvar på torget, en hästparkeringsanordnades vid Vallgraven, där vi nu har bilparkeringsplatser, fast många tyckte det var ett onödigt påhitt, då som nu fanns det de som tyckte att allt nytt var dumt.

Så blev Frihamnen anlagd på 20-talet och en viadukt byggdes över den. Den var byggd så att vägbanan var av träplankor och stigningen ganska brant och det blev mycken kritik från dem som skulle köra med stora lass med hästen, och särskilt vid halt väglag var det svårt för hästarna att ta sig upp. Första lördagen den var i bruk hände också ett par små olyckor och då fick olyckskorparna vatten på sin kvarn. Men sandningen blev bättre och så småningom gick det bra. Men nya svårigheter kom, Kungstorget skulle omläggas från kullersten till gatsten och eftersom de tog en bit i sänder och torghandeln pågick blev ju torgplatsen mindre och det blev trångt och mycket tävlan om platserna. Många körde hemifrån mitt i natten och stod i kö för att få en bra plats. Men när torget blev färdigt fick var och en hyra sin bestämda plats och det blev frid och fröjd. (Berättat av signaturen Carolin, E. Elsson, Hisingsbacka, 1971)

Andra som bidrog till insamlingen berättar om särskilda aspekter av livet i Göteborg. Någon beskriver stadens ljud. Stormar är utgångspunkten i en levnadsberättelse, där en kvinna minns sitt liv utifrån olika oväder. Materialet visar också på kollektiva mönster om hur man berättat om "Mitt Göteborg". Det säger något om såväl enskilda personers individuella minnen som större, gemensamma sammanhang. Sammanlagt hörsammades uppropet av inte mindre än 140 personer.

Som en del av projektet Vardag i Göteborg, som finansierats genom Stiftelsen Anna Ahrenbergs fond, har såväl Göteborgssamlingarna från åren 1941–1943, som resultatet av uppropet inför stadens 350-årsjubileum i sin helhet digitaliserats. Ett urval berättelser har också tillgängliggjorts via DAGs webbplats.

2.1.3 Ny insamling om vardagsliv

Arkivets äldre Göteborgssamlingar var en av utgångspunkterna när projektet under våren 2013 förberedde en ny insamling om vardagsliv i Göteborg. Projektgruppen beslutade att inledningsvis utarbeta och skicka ut en frågelista till DAGs fasta meddelare samt till dem som tidigare skrivit till arkivet under rubriken Vardagsliv under andra världskriget. Vid ett möte med den vetenskapliga referensgruppen betonades vikten av att inledningsvis formulera breda frågor, för att människor som är eller har varit bosatta i Göteborg eller dess närhet, så fritt som möjligt ska kunna välja vad de vill berätta. Målet var att fånga berättelser om människors liv kopplat till staden och stadens förändringar.

Det nya frågeunderlaget, omfattar hela tidsperioden från andra världskrigets slut och framåt, med syftet att skribenterna ska kunna reflektera över då och nu. Under rubriken "Mitt liv i Göteborg" löd uppmaningen att "berätta om vardagslivet i Göteborg utifrån dina egna minnen och erfarenheter". Frågelistan var indelad i sju huvudrubriker: Hemma, Samhället och tidsandan, Händelser, Fritid, Platser och miljöer, Stadens namn och namn i staden samt Från mun till mun. Den som skrev kunde välja att skriva om ett eller flera teman – eller att bara återge ett speciellt minne. Under varje rubrik fanns också ett antal stödord, som kunde vara en inspirationskälla till skrivandet. Många av dem som har bidragit till insamlingen reflekterar över sina egna liv och berättar samtidigt om större sociala sammanhang. Bostadsfrågan är ett återkommande tema:

När mina föräldrar väntade min bror 1948 hade de ingenstans att ta vägen. Bostadsbristen var stor och de hade inga pengar. De hade fått hyra en liten sommarstuga på Näset men där kunde de inte bo med ett litet barn. Pappa uppvaktade enträget den kvinnliga personalen på bostadsförmedlingen med blommor och charm, vilket till slut gav utdelning i form av en liten etta på Nordåsgatan i Strömmensberg. Fyra trappor utan hiss. Oj, vad mamma fick slita med oss två små barn och dra och släpa barnvagnen upp och ned för alla trappor. Huset, som då bara var tre år gammalt, var stort med endast ettor och tvåor. Ändå var det mest barnfamiljer som bodde där. Min bästis familj med fem barn och tvåvuxna, bodde i en av tvåorna. (Karin Fürst, född 1949, frågelistsvar 2016)

Karin Fürst berättar om livet på Nordåsgatan i Strömmensberg, som kom att bli hennes värld under hela barndomen. När hon kom upp i tonåren flyttade hennes bästis:

Min bästis och hennes familj på sju personer flyttade till Biskopsgården när det var nybyggt. Jag tyckte det var väldigt modernt och snyggt. Det var en lång spårvagnstur från Strömmensberg till Friskvåderstorget. Från det gamla till det nya.

I svaren finns flera beskrivningar av bostäder och inte minst av hur staden förändrats genom rivningar och nybyggen.

Vi blev kvar i Kommendantsängen i 18 år. Under de åren kom jag att engagera mig i en verksamhet av ett slag som jag inte varit i närheten av under alla mina tidigare Göteborgsår. Det fanns nämligen åtskilligt i Kommendantsängen, som många av invånarna där kände att det behövde föras en ihärdig kamp mot. Rivningsraseriet grasserade, hela stadsdelen var hotad, hotad också av hyresreglering och hyreshöjningar. Dessutom var genomfartstrafiken kraftig och där fanns ingen plats

för barn att leka på. Kampbehovet ledde till att föreningen Vi i Kommendantsängen föddes 1972. Samma år började tidningen ViK-nytt ges ut med fyra nummer om året. Själv blev jag en rätt flitig skribent i den. ViK-nytt blev ett speciellt husorgan för folket i stadsdelen och som ett resultat av den påbörjade kampen blev föreningen remissinstans för kommunen i åtskilliga frågor, vi hyresförhandlade med Hyresgästföreningen och Fastighetsägarföreningen och diskuterade planfrågor med stadsbyggnadskontoret. Vi påverkade politiker så att de motionerade om bl a lekplats vid Skansberget. Men hur aktiva vi än var gick det inte att få stopp på *allt* raserande. Mer än hälften av dem som bodde i stadsdelen tvingades flytta till andra områden. (Kjell Nelson, född 1929, frågelistsvar 2016)

Det som berättas om Göteborg under 1900-talets andra hälft handlar också om människors förhållande till olika offentliga platser i Göteborg, till exempel Götaplatsen och Kungsportsavenyn:

Kungsportsavenyn är gatan jag valde. Denna gata stammar från mitten av 1800-talet och är ungefär 850 meter lång och här händer det mycket. Det finns t.ex. många restauranger och konditorier att välja på. Jag tog gärna Paley som ligger nere vid Engelbrektsgatan. Den valde jag därför att den på 1950-talet var ett ineställe, där man kunde stöta på riktiga kändisar. Många gånger såg man t.ex. Ingemar Johansson med hov och vacker fästmö. En annan bekant var Karl Gerhard. Hans revyer var ett absolut måste för föräldrarna och deras vänner. På tal om skådespel så förekom de ofta just på Avenyn. Många gånger stod jag och trängdes för att få se pojkläroverkens och flickläroverkets elever tåga mot Gustav Adolfs torg för att fira stadens grundare och hans dödsdag 6/11 1632. Ett evenemang som har fått både ris och ros. Jag tror inte det finns kvar idag, men det var roligt att se och efter hyllningen vid kungastatyn gick man på kondis. Inte så långt efter kom luciatåget (13/12) med vacker lucia i öppen vagn och strax därpå tågade tomtarna (andra veckan i december). På våren var det chalmeristernas tur den 30/4 med sin berömda kortege. (Kerstin Hoffman, född 1934, frågelistsvar 2014)

Flera av stadens gator och platser förekommer i svaren – Wieselgrensplatsen, Postgatan, Slottsskogen, Masthugget, Röda Sten, Rannebergen eller Brunnsparken. Här finns beskrivningar av möten mellan människor och reflektioner över hur platserna och samhället har förändrats:

I min ungdom kunde man höra nithamrarna från varven på Hisingsidan tvärs över älven långt upp till oss i Lunden. Det knattrade på ett intensivt sätt, när varvsarbetarna hängde uteder fartygssidorna och satte fast plåtarna. På 50-talet började de svetsa ihop dem istället, och det hördes inte värst långt. Det fanns tre varv: Lindholmens var äldst och minst, sedan kom det modernare Eriksberg, och störst var Götaverken med cirka 5 000 anställda.

Min pappa var möbelsnickare men hörde till varvsarbetarna, för han var anställd på Götaverkens snickeri. Dels färdigställde han inredena på nybyggena – väggarna var gärna av polerat ädelträ – dels tog han hand om alla de skadade möbler, som hade farit illa under stormar och oväder till havs. De måste repareras efter så gott som varje resa. Borden hade fläckar efter grogglas och annat och fick helt ny yta. På fartygen skulle allt vara tip-top och perfekt antingen de var passagerarfartyg eller lastfartyg. Till Götaverken kom han genom att ta sig till Stenpiren med spårvagn eller cykel. Där gick pråmar, dragna av

bogserare, i skytteltrafik över älven med varvsarbetarna. (Kerstin Bodin, född 1932, frågelistsvar 2019)

En annan av arkivets aktiva skribenter berättar om sitt liv i Göteborg, dels som öbo på Styrso, dels som stadsbo i Masthugget.

Skärgårdsbåtarnas utveckling under 90- och 2000-talen underlättade vårt resande. De gamla båtarna, där bl. a. *Disa* var en riktigt genuin skärgårdsbåt. med högt motorljud och trångt om platser. På höst och vinter luktade det vått ylle. Det kom nyare båtar, café på en del av dem. Vilken lyx. Så kom snabb-båtarna, katamaraner. De kör nästan för fort. Man hinner inte läsa eller riktigt koppla av – den där stunden mellan jobb och hemkomst, som ibland var en bra övergång blev för kort. Pratstunderna med ö-bekanta, blev inte långa, medan man på de äldre båtarna hann utbyta livsläget. Stressen, alltid en blick på klockan. Hinner jag med den här båten? Springande ner till bryggan hemifrån och ofta en beslutsvända över om man skulle avbryta en arbetsuppgift, eller rusa från en konsert för att hinna med en viss båt hem.

Att bo på fastlandet innebär, att det strax går en ny spårvagn eller buss. Eller att man kan promenera för att göra vissa ärenden. En kvarts promenad till Mariaplan – hjärtat av Majorna, som är en liten stad för sig. Där finns bl. a. Mariaplans bokhandel, som är vår favorit och som självständigt står utanför de stora bokkedjorna. Apotek, blomsterhandel, en skoaffär, uraffär och restauranger. För 20 år sedan promenerade jag i Majorna med de äldsta barnbarnen, vars föräldrar aldrig flyttade längre bort än mellan Jaegersdorffsplatsen – Älvsborgsgatan – Mariaplan – Mariagatan. (Margareta Callersten-Brunell, född 1941, frågelistsvar 2014)

Några svar utgår huvudsakligen från skribenternas yrkesliv och beskriver till exempel livet som tjänsteman inom Göteborgs kommun, bibliotekarie vid Göteborgs universitetsbibliotek eller som sjuksköterska inom Göteborgs sjukvård:

Nu ska jag snart fylla 60 år och jag arbetar fortfarande med sjukvård. Nästa år har jag varit anställd inom Göteborgs sjukvård i 40 år, jag tycker det framstår som överkligt – hur orkar man. Efter ett par år som sjukvårdsbiträde på avd 20 på SS, utbildade jag mig till sjuksköterska, jag hamnade på geriatriken på Vasa sjukhus och bodde i Johanneberg i en jätteliten etta på 26,4 kvadrat. Vi var stora gäng som umgicks i olika kombinationer och vi hade så roligt. Där på avd. 2 träffade jag Anki, som blev min vän och som fortfarande är det. Det var 1979. Hon var från Finland och fick därför inte skaffa IKEA-kort och handla på kredit till sin lägenhet. Hon frågade om hon fick låna 1000 spänn av mig. Det var en jättestor summa för mig då, men jag fick naturligtvis tillbaka pengarna. Jag bodde i Johanneberg nästan 10 år, men gjorde små utflykter. (Hanna Andersson, född 1954, frågelistsvar 2014)

Eftersom arkivet också har i uppdrag att dokumentera namn, innehöll frågelistan ett ämne som rubricerades som ”Stadens namn och namn i staden”. I ett par av svaren finns folkliga benämningar på platser och byggnader:

TV- huset i Delsjön, som nu är rivet kallades *Synvillan*. Det nya TV-huset på Hisingen har inget liknande namn vad jag har hört. När ”skrapan” i närheten av Operan var ny kallades den ibland för *Vattenståndet*. Numera säger alla *Läppstiftet*. Elverkets hus i Gårda har fått namnet *Elyséepalatset*. Trekantiga hus i Västra

Frölunda har kallats *Strykjärnen*. De svagt rundbyggda rosa kallas *Lösgomarna*. Den katolska kyrkan, (domen) i närheten av Heden kallas *Hedendomen*. Den stora, nu gröna, kopparbyggnaden inom chalmersområdet kallas *Kopparbunken*. När Chalmers växte och byggde fler fastigheter skapades nya gator. En av gatorna hade på förslag namnet *Emil Oförvägen*. Förslaget godtog inte. Jag tror att namnet blev Hultins gata. Ett helt vanligt gult landshövdingehus i Majorna nära Jaegerdorffsplatsen kallas av många för *Gula Faran*. Ingen vet varför. *Tolvan* = Göta Älvbron. Den är över älva. = 11. *Skäraton* = Sheraton Hotell. Svagt rosafärgat. Huset har annat hotell där nu. (Aina Nilsson, född 1929, frågelistsvar 2014)

De som skrivit tillhör främst en äldre generation, som inledningsvis också varit syftet att nå. Ett par av dem svarade också på frågelistan ”Vardagsliv under andra världskriget” och kunde göra jämförelser längre tillbaka i tiden. Av svaren framgår att ”Mitt liv i Göteborg” är ett stort och omfattande ämne, som tagit tid i anspråk och som också lett till reflektioner och längre berättelser, som alla berättar om vardagsliv i Göteborg utifrån olika perspektiv och synvinklar.

Dialekt-, namn och folkminnesarkivet kommer att tillhandahålla detta rika material för såväl forskare som en intresserad allmänhet. Delar av det kommer att publiceras i en webbutställning under jubileumsåret 2021.